

Forskerforbundets lokallag ved NORCE
Teknas lokallag ved NORCE
Norsk Psykologforening lokallag ved NORCE
Den Norske Legeforenings lokallag ved NORCE

Bergen, 23.august 2020

Deres ref.: 2021/131

De nasjonale forskningsetiske komiteene
post@forskningsetikk.no

Ber om presisering av uttalelse om akademisk frihet og forskningsetikk ved NORCE

Spørsmålet om NORCE's arbeidsavtale for forskere er forenlig med forskernes akademiske frihet og forskningsetiske regler ble nylig forelagt for De nasjonale forskningsetiske komiteene NENT og NESH. Komiteene avga 1. juli 2022 felles rådgivende uttalelse «om akademisk frihet og forskningsetikk ved NORCE».

Vi opplever at uttalelsen klargjør noe, men at den kun indirekte besvarer de relativt konkrete problemstillingene vi ønsket råd om. Vi forstår uttalelsen slik at komiteene ønsker å åpne opp for en etisk refleksjon rundt problemstillingene. Vi opplever dette som nyttig, samtidig som vi synes at det ofte er implisitt hvilke vurderinger som komiteene faktisk gjør. Vi vil gjerne be om at komiteene er tydeligere på hvilke konsekvenser disse refleksjonene bør få. I det følgende bidrar vi med våre tolkninger av komiteene sine svar, og ber komiteene avklare om disse tolkningene er korrekte.

Vi har forståelse for at komiteene ikke ønsker å gjøre rent juridiske vurderinger av opphavsrettslig eller arbeidsrettslig karakter. Komiteene er i sin vurdering tydelig på at forskningsetikken legger noen føringer på hvilke krav som må stilles for at arbeidskontrakter skal være forskningsetiske forsvarlige. Komiteene er imidlertid ikke spesielt tydelige på hvor disse grensene går. Å gi råd om hvorvidt et konkret kontraktsforhold er forskningsetisk forsvarlig er etter vårt syn klart innenfor komiteenes mandat og kompetanse. Vi mener at det også ligger klart innenfor komiteenes mandat å gi råd om hvilke begrensninger forskningsetikken legger på forskningsinstitusjonenes håndtering av opphavsrettslige og arbeidsrettslige spørsmål. Vi ønsker med denne henvendelsen å oppfordre komiteene til å gi klarere råd og vurderinger av arbeidskontrakten som NORCE bruker.

Vi viser derfor til vår opprinnelige henvendelse fra september 2021 og presiseringen fra januar 2022. Hovedspørsmålet vi ber komiteene vurdere er spørsmålet om malen for arbeidskontrakt ved NORCE er forskningsetisk akseptabel, herunder om avtalen har uakseptable konsekvenser for forskeres akademiske frihet, ytringsfrihet og rett til å råde over egne verk. Vi kan ikke se at komiteene direkte svarer på disse hovedspørsmålene og ber generelt komiteene presisere sin vurdering av dem.

Når komiteene ikke svarer direkte må vi tolke svaret. Vi tolker vurderingene som er gjort slik at konsekvensen av dem er at arbeidskontrakten ved NORCE er forskningsetisk problematisk. Vi ber komiteene avklare om denne tolkingen er korrekt.

Under følger vår tolkning av enkelte deler av uttalelsen som synes særskilt relevant. Vi ber også komiteene avklare om vi for disse delspørsmålene har tolket komiteene korrekt.

Komiteenes vurdering av 1) Forskningens grunnleggende normer og prinsipper

I vurderingen fra NENT og NESH legges det stor vekt på forskernes individuelle frihet for å kunne ivareta grunnleggende normer og prinsipper, og at institusjonene skal arbeide for å ivareta slike hensyn. NENT og NESH er også tydelige på at unntak fra den forskningsetiske hovedregelen om åpenhet «*må være forskningsetisk forsvarlig, tydelig begrunnet og eksplisitt avklart mellom partene*». Komiteene er også tydelige

på at institusjonene har et overordnet ansvar for å sikre at forskningen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer: «*Alle kontrakter, herunder arbeidskontrakter, må være etisk forsvarlige*». Komiteene knytter ikke dette direkte til malen for arbeidskontrakt ved NORCE. Malen for arbeidskontrakt legger imidlertid en svært sterk begrensning på forskernes individuelle frihet gjennom at de mister råderetten til egne åndsverk. Det betyr for eksempel at de ikke lenger står fritt til å formidle resultatene av sin egen forskning, arbeidskontrakten gir arbeidsgiver en generell rett til å kunne hindre dette når arbeidsgiver mener at behovet oppstår. Denne begrensningen vil ikke være et forhold knyttet til enkeltprosjekter og trenger ikke bli begrunnet – det er derimot et trekk ved arbeidsforholdet ved forskningsinstitusjonen.

Vi tolker imidlertid vurderingen fra komiteene som en støtte til at malen for arbeidskontrakter ved NORCE i for liten grad tar slike hensyn. Vi ber komiteene avklare om vår tolkning av dette punktet er korrekt.

Komiteenes vurdering av 2) Publisering og offentliggjøring

Vi leser uttalelsen slik at NENT og NESH har noe ulike holdninger i dette spørsmålet. Begge understreker at «forskere som hovedregel skal publisere sine resultater. Eventuelle begrensninger av denne plikten må være «forskningsetisk forsvarlig, tydelig begrunnet og eksplisitt avklart mellom partene.» NESH gjør i tillegg en vurdering av muligheten for å legge begrensninger på offentliggjøring og publisering i forskningsprosjekter: I «slike tilfeller må de forskningsetiske vurderingene være eksplisitte, og eventuelle begrensninger i retten til offentliggjøring bør begrunnes, avklares og kontraktfestes ved oppstarten av prosjektet.» NESH presiserer også at «Forskere har rett til å ytre seg offentlig om forskningen også på andre måter, og oppdragsgivere og finansører kan ikke begrense forskernes yringsfrihet og akademiske frihet.»

Den foreslåtte arbeidskontrakten overfører opphavsretten til alle åndsverk til arbeidsgiver og vil slik legge en automatisk begrensning på alle ansatte ved NORCE, også alt som gjøres av forskning. Begrensningen gjelder publisering og offentliggjøring og muligheten til å fritt ytre seg offentlig om resultater o.l. Arbeidsgiver kan i det daglige selvsagt velge å gi forskere stor grad av frihet, men kontrakten gir samtidig arbeidsgiver en mulighet til å kontrollere formidling, offentliggjøring og publisering når arbeidsgiver finner det nødvendig. Dette er eksplisitt hensikten med den omdiskuterte delen av arbeidskontrakten og dermed klart i strid med de prinsipper som komiteene legger vekt på i sin vurdering. Vi tolker derfor vurderingen fra begge komiteene som en klar støtte til vår bekymring for denne ordlyden i arbeidskontrakten, men anser vurderingen fra NESH som klarest.

Vi tolker dette som at NENT og NESH mener at slike begrensninger ikke kan legges til en arbeidskontrakt. Slike begrensninger må kontraktfestes og være knyttet til det enkelte prosjekt ved prosjektstart. Vi ber komiteene avklare om vår tolkning av dette punktet er korrekt.

Komiteenes vurdering av 3) Institusjonenes ansvar og 4) andre momenter

I forlengelsen av spørsmålet om hvordan begrensninger på publisering og offentliggjøring bør kontraktfestes legger vi særlig merke til komiteenes henvisning til at *hovedformålet* ved institutter som mottar statlig grunnbevilgning skal være «*uavhengig forskning og forskningsformidling*». Dette fremgår av kriteriene for å motta slik bevilgning.

Komiteene påpeker også, med henvisning til forarbeidene til forskningsetikkloven, at institusjoner som utøver både forskning, utredning og konsulentvirksomhet, må skille klart mellom ulike typer aktivitet. Avslutningsvis påpekes det: «Grunnleggende hensyn til akademisk frihet og forskningsetikk må være ivaretatt i alle avtaler om forsknings- og utredningsoppdrag. Heller ikke ansettelsesavtaler kan inneholde formuleringer hvor arbeidsgiver og arbeidstaker avtaler seg bort fra grunnleggende hensyn til akademisk frihet og forskningsetikk.»

Det er korrekt at det ved NORCE utføres både forskning, utredninger og mer konsulentpreget virksomhet. Vi tolker vurderingen fra komiteene som en oppfordring til å skille tydelig mellom de ulike aktivitetene og at det er rom for å differensiere mellom hvordan de ulike typene aktivitet er regulert i interne rutiner og retningslinjer. Vår tolkning er at dette medfører at det å løse ulike behov knyttet til f.eks forskning versus konsulentvirksomhet i en felles arbeidsavtale blir derfor problematisk. Selv om arbeidsavtalens begrensninger kan være akseptabelt for konsulentvirksomhet, er den ikke forenlig med uavhengig forskning som skal være hovedformålet for virksomheter som mottar statlig grunnbevilgning.

Igjen tolker vi komiteenes konklusjon som en indirekte argumentasjon for at det er uheldig at arbeidsavtalene har de føringene som de har. Vi ber komiteene avklare om vår tolkning av dette punktet er korrekt.

Særskilt om forskningsetikk, ytringsfrihet og akademisk frihet

Vi er overrasket over at komiteene ikke direkte tar opp spørsmålet om ordningen med en altomfattende og løpende overføring av åndsverk for NORCE er forenlig med forskernes akademiske frihet og ikke minst deres mulighet til å ytre seg om egen forskning. Vi ber igjen komiteene vurdere denne ordningen opp mot forskningens grunnleggende normer og prinsipper. Vi benytter derfor muligheten til å presisere hva vi tidligere har gjort komiteene oppmerksomme på.

Det følger av arbeidsavtalen at NORCE løpende får overført **opphavsretten** til de åndsverk som forskerne skaper, herunder opphavsretten til forskernes artikler og foredrag, rapporter mv. Hovedregelen følger av arbeidsavtalens pkt 16 første ledd: *«Arbeidsgiver overtar rettighetene til alle resultater, frembringelser og immaterielle rettigheter som Arbeidstaker skaper i samband med tjenesten. Rettighetsoverdragelsen inkluderer retten til å endre og videreoverdra åndsverk som inngår i resultatene og frembringelsene...»*.

Av opphavsrett som NORCE får overført, er retten til å bestemme **om, når, hvor og på hvilken måte** forskernes åndsverk skal gjøres tilgjengelig for allmennheten. Det eneste som forskerne beholder av opphavsretten, er navngivelses- og respektretten. Dette er ideelle rettigheter som åndsverkloven ikke tillater at forskerne gir generelt avkall på.

Konsekvensen av de nye vilkårene er ikke bare at forskerne mister råderetten over sine faglitterære verk, hvilket er problematisk nok. Konsekvensen er også at forskerne kan hindres i å utøve den viktige delen av sin **akademiske frihet** som knytter seg til **retten til å ytre seg offentlig om egen forskning**.

Dette skyldes følgende forhold: Når NORCE løpende får overført opphavsretten til de åndsverk som forskerne skaper kan forskerne bare ytre seg fritt om egne funn og resultater så lenge ikke formuleringene medfører at forskeren frembringer et nytt åndsverk. Opphavsretten til de verk som forskerne skaper, også i forbindelse med omtale av egen forskning, overføres nemlig løpende til NORCE samtidig som åndsverkene skapes. Forskerne kan på samme måte bare ytre seg offentlig om egne funn og resultater så lenge ytringen ikke medfører inngrep i de åndsverk som forskeren allerede har skapt, f.eks. i forbindelse med selve forskningsrapporten som sådan. Forskerne risikerer ellers å foreta selvplagiat, fordi deres etterfølgende omtale av egne funn og resultater lett kan gripe inn i opphavsretten til de verk som resultatene av forskningen tidligere har kommet til uttrykk i.

Ordningen med løpende overdragelse av forskernes opphavsrett til NORCE er kanskje spesielt problematisk innenfor humaniora og samfunnsfagene. Det er nemlig ikke lett å se hvorledes forskerne her kan ytre seg offentlig om egne funn og resultater, uten at de samtidig foretar inngrep i – eller risikerer å foreta inngrep i – arbeidsgivers opphavsrett. Sistnevnte gjelder også fordi det for slik forskning ikke alltid er like enkelt å skille resultatene av forskningen fra de formuleringer som formidler den. Problemstillingen ble bl.a. adressert av Faglitterær forfatterforening ved vedtakelsen av åndsverkloven 2018: *«Forskningsresultater, med mindre de er i rent matematiske fag, formidles i verbalspråklige koder, der forskere vil ha opphavsrett til formuleringer, som også er funn. Innenfor mange fag, spesielt innen humaniora og samfunnsfag, vil begreper og formuleringer nettopp kunne være resultater av forskningen.»*

De nye NORCE-vilkårene medfører på denne måten at instituttets forskere gjøres til **akademiske leilendinger**. Ikke bare er de avhengig av arbeidsgivers samtykke for å kunne råde over sine egne åndsverk. For praktiske formål er de også avhengig av arbeidsgivers samtykke for å kunne ytre seg offentlig om åndsverkens vitenskapelige innhold. Uten slikt samtykke, kan ytringene lett medføre inngrep i opphavsretten til åndsverk som forskningen allerede har kommet til uttrykk i, noe som igjen kan skape grunnlag for oppsigelse og erstatningsansvar mv.

Det er også slik NORCE-vilkårene er ment å virke. Intensjonen er ikke å nekte instituttforskerne å benytte seg av egne åndsverk når de ytrer seg om egen forskning. Intensjonen er å overlate det til NORCE å bestemme når og hvorledes resultatene av forskningen skal formidles. Arbeidsavtalen uttaler i pkt 16 femte ledd at NORCE, så langt det er mulig, plikter å tilrettelegge for vitenskapelige publikasjoner, men presiserer samtidig at denne

plikten kun gjelder «*såfremt dette ikke er i strid med Arbeidsgivers kommersielle interesser eller tredjeparters rettigheter.*»

Sagt på annen måte; så lenge NORCE vurderer at det er best for egne eller andres kommersielle interesser at det legges en «død hånd» på resultatene av forskningen, kan NORCE både påberope opphavsretten for å hindre forskerne i å publisere sine vitenskapelige åndsverk samt for å hindre at forskerne ytrer seg om de funn og resultater som kommer til uttrykk i de samme verkene.

Prinsipielt sett mener vi at det følger klart av forskningsetikken at arbeidsgiver ikke på generelt grunnlag skal kunne legge slike føringer for de forskerne som er ansatt. Slike begrensninger er som komiteene selv konkluderer med kun forskningsetisk forsvarlig for enkeltprosjekter, og skal da være avklart ved prosjektstart, må være kontraktsfestet og klart begrunnet. Når det tas i arbeidsavtalen får imidlertid bestemmelsen en svært vidtrekkende konsekvens for arbeidsgivers *mulighet* til å legge lokk på forskernes mulighet til å ytre seg om sin egen forskning.

Selv om arbeidsgiver aldri bruker denne bestemmelsen aktivt, gir avtalen arbeidsgiver mulighet til å kontrollere forskernes åpenhet om egen forskning og formidlingsaktiviteter. NORCE-avtalen kan på denne måten få en nedkjølende «chilling effect» på forskernes ytringsfrihet. For ikke å risikere arbeidsgivers misbilligelse, kan de føle det tryggest å avstå fra å ytre seg om egen forskning eller kun ytre seg om egen forskning på måter som NORCE «av kommersielle grunner» ikke anser ønskelig. På denne måten er det ikke den akademiske friheten som blir førende for forskernes formidling, men kommersielle interesser.

Avsluttende merknad

NORCE innførte våren 2022 retningslinjer for immaterielle rettigheter. Slike retningslinjer påvirker ikke det prinsipielle spørsmålet om hvilke begrensninger det er forskningsetisk akseptabelt å legge i forskeres arbeidskontrakter. Retningslinjer kan når som helst endres av arbeidsgiver ved behov.

Vi håper på et raskt svar fra komiteene. Dersom det letter arbeidet kan gjerne komiteene svare oss hver for seg.

Med vennlig hilsen

Atle Blomgren, Leder av Forskerforbundets lokallag ved NORCE

Yngvar Larsen, Leder av Teknas lokallag ved NORCE

Ingrid Kvestad, Leder av Norsk Psykologforening lokallag ved NORCE

Stein Nilsen, Leder av Den Norske Legeforenings lokallag ved NORCE